

บทที่ 1

บทนำ



ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

การศึกษามีบทบาทและความสำคัญยิ่งต่อวิถีชีวิตของคนและสังคม โดยเฉพาะการเตรียมคนเข้าสู่ศตวรรษที่ 21 เป็นภารกิจของการศึกษาโดยตรง ขณะเดียวกันความเปลี่ยนแปลงอย่างรุนแรงของโลกก็ทำให้มีความจำเป็นที่จะต้องกลับมาทบทวนและออกแบบการศึกษาอันใหม่ การจัดการศึกษาที่ดีนั้นจะต้องสอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงทางด้านสังคม เศรษฐกิจ วัฒนธรรมและเทคโนโลยี แต่การจัดการศึกษาของไทยในปัจจุบันยังไม่สอดคล้องกับความต้องการของบุคคล สังคม และประเทศ (รุ่ง แก้วแดง, 2542) สำหรับสังคมไทยนั้นปัญหาจะซับซ้อนมากยิ่งขึ้นกว่าประเทศในยุโรป ระดับการพัฒนาที่แตกต่างกันย่อมเป็นปัญหาต่อการจัดการศึกษาเพราะไม่ทราบว่าจะจัดอย่างไรจึงจะสอดคล้องกับสภาพของสังคมไทย กลุ่มที่อยู่ในระบบเศรษฐกิจแบบสมัยใหม่ก็ต้องการอย่างหนึ่ง กลุ่มชนบทก็ต้องการอีกอย่างหนึ่ง เป็นต้น (วิชัย ตันศิริ, 2539)

การพัฒนาประเทศไทยเพื่อให้ความเจริญรุ่งเรืองทั้งทางเศรษฐกิจและสังคมนั้น เราให้ความสำคัญกับการพัฒนาทางอุตสาหกรรม วิทยาศาสตร์ และเทคโนโลยีตลอดมา แต่ยิ่งพัฒนาที่พบว่าประเทศไทยต้องวิ่งตามและพึ่งพาภูมิความรู้ของต่างประเทศอยู่ตลอดเวลา เป็นการพัฒนาที่นำมาซึ่งปัญหาต่างๆ มากมาย นับตั้งแต่การเสียเปรียบดุลการค้า ความไม่สมดุลระหว่างวิทยาศาสตร์กับวัฒนธรรม ความไม่สมดุลระหว่างอุตสาหกรรมกับเกษตรกรรมและสิ่งแวดล้อม ทั้งนี้เพราะเราได้พัฒนาประเทศและจัดการศึกษาโดยทอดทิ้งของดีที่ประเทศเรามีอยู่คือ “ภูมิปัญญาท้องถิ่น” หรือ “ภูมิปัญญาชาวบ้าน” (รุ่ง แก้วแดง, 2542)

วัฒนธรรมเป็นผลรวมของการสั่งสมสิ่งสร้างสรรค์ และภูมิธรรม ภูมิปัญญา ที่ถ่ายทอดสืบต่อกันมาของสังคมนั้นๆ วัฒนธรรมนั้นรวมไปถึงวิถีชีวิตความเป็นอยู่ทั้งหมดของสังคม ตั้งต้นแต่ภายในจิตใจของคน มีค่านิยม คุณค่าทางจิตใจ คุณธรรม ลักษณะนิสัย แนวความคิดและสติปัญญาออกมา จนถึงท่าทีและวิถีปฏิบัติของมนุษย์ต่อร่างกาย และจิตใจของตน ลักษณะความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ ตลอดจนความรู้ ความเข้าใจ ท่าทีการมองและการปฏิบัติของมนุษย์ต่อธรรมชาติแวดล้อม (พระเทพเวที, 2532) ชนเหล่าใดที่ดำรงความเป็นกลุ่ม หรือชนชาติ หรือประเทศ มาเป็นเวลานาน ต้องมีภูมิปัญญาของกลุ่มหรือของชาติหรือประเทศ อันอาจเรียกรวมๆ

กันว่า “ภูมิปัญญาท้องถิ่น” (Local Wisdom) ภูมิปัญญาท้องถิ่นสะสมขึ้นมาจากประสบการณ์ของชีวิต สังคม และสภาพสิ่งแวดล้อมที่แตกต่างกัน และถ่ายทอดสืบต่อกันมาเป็นวัฒนธรรม (ประเวศ วะสี, 2534) ด้วยเหตุนี้ภูมิปัญญาท้องถิ่นจึงเป็นรากฐานที่สำคัญของชุมชน

ภูมิปัญญาท้องถิ่น (Local Wisdom) หรือภูมิปัญญาชาวบ้าน คือ ความรู้ที่เกิดจากประสบการณ์ในชีวิตของคนเราที่ผ่านกระบวนการศึกษา สังเกต คิดวิเคราะห์ จนเกิดปัญญาและตกผลึกมาเป็นองค์ความรู้ที่ประกอบกันขึ้นมาจากความรู้เฉพาะหลายๆ เรื่องโดยไม่ได้แยกย่อยออกมาให้เห็นเป็นศาสตร์เฉพาะสาขาวิชาต่างๆ จึงจัดเป็นพื้นฐานขององค์ความรู้สมัยใหม่ ที่จะช่วยในการเรียนรู้ การแก้ปัญหา การจัดการ และการปรับตัวในการดำเนินชีวิต (กรมวิชาการ, 2538)

เรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่นอาจเป็นเรื่องใหม่ที่บุคคลในวงการต่างๆ เริ่มให้ความสนใจและนำมาใช้ในงานของตน แต่ในความเป็นจริงแล้ว เรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่นนั้นมีมานานแล้ว แต่ก็ไม่ได้มีการศึกษากันอย่างลึกซึ้งและจริงจัง ซึ่งจะเห็นได้จากการที่ชาวบ้านนั้นสามารถรักษาหมู่บ้านให้คงอยู่ได้จนทุกวันนี้ เนื่องจากชาวบ้านมีการแสวงหาทางออกให้กับตนเองและปรับตัวให้เข้ากับการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม ตามกาลเวลาและสภาพแวดล้อมอยู่ตลอดเวลา ซึ่งสิ่งนี้เองที่เราเรียกว่า “ภูมิปัญญาท้องถิ่น” หรือ “ภูมิปัญญาชาวบ้าน” จะเห็นได้ว่านับวันภูมิปัญญาท้องถิ่นจะยิ่งมีความสำคัญมากขึ้น ดังนั้นจึงควรมีการศึกษารายละเอียดในเรื่องของภูมิปัญญาท้องถิ่นให้เข้าใจอย่างแท้จริงเพื่อที่จะได้นำมาใช้ให้เป็นประโยชน์ในงานของตน (ประกอบ ใจมั่น, 2539)

ภูมิปัญญาท้องถิ่นได้สูญหายไปจากสังคมไทยเป็นอันมาก เนื่องจากขาดการสนับสนุนให้มีการศึกษาในเรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยมีภูมิปัญญาสากลที่ไม่เหมาะสมกับสังคมไทยเข้ามาแทนที่ภูมิปัญญาท้องถิ่น ดังนั้นในพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2542 จึงประกาศบังคับใช้ตั้งแต่วันที่ 20 สิงหาคม พ.ศ.2542 มีใจความสำคัญในมาตรา 27 วรรค 2 ที่กล่าวไว้ว่าให้สถานศึกษาชั้นพื้นฐานจัดทำหลักสูตรที่เกี่ยวข้องสอดคล้องกับสภาพปัญหาและความต้องการของชุมชนสังคมในท้องถิ่นตลอดจนเรียนรู้เรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่น เพื่อให้ผู้เรียนได้เรียนรู้จักท้องถิ่นของตนมากขึ้น (คณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, 2541) และในแผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2535 กล่าวถึงสถาบันการศึกษาว่าให้มีหน้าที่หลักในการผลิตองค์ความรู้ มีการประสานวิทยาการสากลกับภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้าด้วยกัน เพื่อให้การศึกษามีบทบาทนำการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมไปในทิศทางที่ต้องการ ส่วนกระบวนการเรียนการสอน ผู้เรียนทุกคนจะต้องรู้ถึงคุณค่าของภูมิปัญญาท้องถิ่น ชุมชน สามารถเลือกสรรวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นมาแก้ไขปัญญาของตนเองได้อย่างเหมาะสม

การประกาศใช้พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 ก่อให้เกิดมิติใหม่ทางการศึกษาหลายประการ ซึ่งเป็นนิมิตหมายที่ดีสำหรับการจัดการศึกษาของประเทศ สารระสำคัญยิ่งประการหนึ่งในพระราชบัญญัติการศึกษาและเป็นสิ่งใหม่ที่ทำทนายผู้ที่อยู่ในระบบการศึกษาทุกฝ่าย โดยเฉพาะผู้บริหารและครูในโรงเรียน นั่นคือ บทบาทใหม่ในการจัดการศึกษาโดยให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาของสถานศึกษา ซึ่งนับเป็นก้าวใหม่ของการจัดการศึกษาอย่างแท้จริง นับตั้งแต่อดีต บทบาทในอุดมคติของโรงเรียน คือ สถาบันที่มีความเกี่ยวข้องและสัมพันธ์กับชุมชนโดยตรง โรงเรียนต้องทำหน้าที่และดำเนินงานด้วยความร่วมมือกับชุมชน ไม่ว่าจะอยู่ในรูปขององค์กรหน่วยงานหรือเอกัตบุคคลก็ตาม แต่ในการปฏิบัติโรงเรียนหรือสถานศึกษากลับตัดสินใจและดำเนินการตามลำพัง โดยมีบุคลากรของสถานศึกษาเป็นแกนนำ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องการกำหนดนโยบายของโรงเรียน การบริหารงานโรงเรียน การดำเนินงาน การจัดการเรียนการสอน แม้ว่าการประกาศใช้พระราชบัญญัติการศึกษาได้มีความพยายามและการเคลื่อนไหวในการปฏิรูปการศึกษา โดยเปิดโอกาสให้ชุมชนมีส่วนร่วมกิจกรรมของโรงเรียนบ้าง ที่เห็นเด่นชัดคือการจัดทำธรรมนูญโรงเรียน ซึ่งบางโรงเรียนได้ให้ชุมชนและผู้ปกครองมีส่วนร่วมในการนำเสนอแนวคิด แต่ก็ยังมีโรงเรียนอีกจำนวนมากที่ยังไม่ได้เปิดโอกาสให้ชุมชนมีส่วนร่วมอย่างแท้จริง ด้วยเหตุผลและข้อจำกัดหลายประการ (อลิศรา ชูชาติ, 2544)

ส่วนความเคลื่อนไหวสนับสนุนส่งเสริมภูมิปัญญาท้องถิ่นในต่างประเทศพบว่า เฟซุง (Fay Chung อ่างถึงใน รุ่ง แก้วแดง, 2542) ได้กล่าวถึงการศึกษาในญี่ปุ่นว่าจำเป็นต้องเรียนคณิตศาสตร์ วิทยาศาสตร์ และเทคโนโลยีจากประเทศตะวันตก แต่ในขณะเดียวกันระบบการศึกษาของญี่ปุ่นก็เน้นและให้ความสำคัญกับการเรียนการสอนในเรื่องวัฒนธรรม ค่านิยม วิถีชีวิตของชาวญี่ปุ่น อันเป็นภูมิปัญญาดั้งเดิมของญี่ปุ่น ซึ่งทำให้การพัฒนาประเทศญี่ปุ่นสามารถรักษาสอดคล้องระหว่างเทคโนโลยีตะวันตกกับวิถีชีวิตของคนญี่ปุ่นไว้ได้เป็นอย่างดี ดังนั้นจึงควรส่งเสริมภูมิปัญญาท้องถิ่นในการศึกษา โดยจำเป็นต้องมีการเริ่มใช้หลักสูตรท้องถิ่นเพื่อปรับสภาพของผู้เรียนให้สามารถรับการเปลี่ยนแปลงในด้านต่างๆ ได้ (ใจทิพย์ เชื้อรัตนพงษ์, 2539) หลักสูตรท้องถิ่นจึงมีความสอดคล้องในการจัดการเรียนการสอนโดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น เพราะภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นองค์ความรู้ที่มีอยู่ทั่วไปในท้องถิ่น (สำเนียง สร้อยนาคพงษ์, 2535) โดยครูจะเป็นผู้นำหลักสูตรมาสู่ห้องเรียนและผู้เรียน ห้องเรียนจะไม่ใช่ห้องสี่เหลี่ยมเพียงอย่างเดียว แต่แหล่งเรียนรู้ต่างๆ ในชุมชนที่จะกลายเป็นห้องเรียน ซึ่งมีอาณาเขตกว้างไกล น่าสนใจ มีเรื่องราวน่าศึกษาเรียนรู้อย่างมากมายและแตกต่างกันไป สิ่งที่เรียนรู้จะไม่ใช่เฉพาะเนื้อหาในตำราหรือหนังสือเท่านั้น แต่จะเป็นความรู้จากคำบอกเล่าของชาวบ้าน ผู้รู้หรือปราชญ์ชาวบ้าน ช่างมืออาชีพในชุมชน ผู้เฒ่าผู้แก่ ซึ่งมีประสบการณ์ที่ไม่ได้จดบันทึกไว้ (ชมลดา วัฒนสิน, 2544)

การจัดการเรียนการสอนนั้น ควรที่จะต้องมีการปรับปรุงและพัฒนาให้สอดคล้องกับ ความเปลี่ยนแปลงของสังคม ความต้องการใหม่ๆ ของผู้เรียนและความก้าวหน้าของวิชาการอยู่เสมอ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับปัจจัยที่สามารถเอื้ออำนวยให้เกิดความพร้อมต่อสภาพบรรยากาศการเรียนการสอน โดยเฉพาะการจัดการเรียนการสอนในระดับมัธยมศึกษาตอนต้น ซึ่งเป็นวัยที่มีความเชื่อ ความศรัทธาและยึดมั่นในสิ่งที่เขาได้รับรู้ ปลูกฝังความคิด ความเชื่อเหล่านี้จะพัฒนาอย่างต่อเนื่อง (กรมวิชาการ, 2534)

สำหรับแนวทางการจัดการเรียนการสอนโดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นมีแนวทางดำเนินการจัดการเรียนการสอนดังนี้คือ ให้โรงเรียนเป็นศูนย์กลางในการจัดการเรียนการสอน ให้ชุมชนเป็นศูนย์กลางในการจัดกระบวนการเรียนรู้ให้แก่ักเรียน และโรงเรียนกับชุมชนประสานให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ทั้งในโรงเรียนและชุมชน (กรมวิชาการ, 2539) ซึ่งมีวิธีการในการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นในโรงเรียน มีหลายวิธี (รัตนะ บัวสนธิ, 2533) ดังต่อไปนี้

1. ปราชญ์ท้องถิ่นถ่ายทอดความรู้โดยตรงต่อครูผู้สอน
2. ปราชญ์ท้องถิ่นถ่ายทอดความรู้โดยตรงให้กับนักเรียน
3. ปราชญ์ท้องถิ่นให้คำปรึกษาหารือ แนะนำให้กับครูผู้สอน
4. ปราชญ์ท้องถิ่นถ่ายทอดความรู้ให้กับนักเรียนร่วมกับครูผู้สอน

ปัจจุบันการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการเรียนการสอนยังไม่บรรลุผลเท่าที่ควร ทั้งนี้เนื่องจากปัญหาและอุปสรรค เช่น ขาดนโยบายรองรับที่ชัดเจนเพื่อให้หน่วยงานและสถานศึกษาที่เกี่ยวข้อง ผู้ทรงภูมิปัญญาขาดการยอมรับและขาดการมีส่วนร่วมในการถ่ายทอดภูมิปัญญาในระบบโรงเรียน การจัดการเรียนการสอนยังไม่เอาประเด็นของท้องถิ่นมาเป็นส่วนหนึ่งในการจัดการเรียนการสอน การเรียนการสอนตามหลักสูตรยังไม่คำนึงความสมดุลระหว่างเนื้อหาสาระเกี่ยวภูมิปัญญาไทยและภูมิปัญญาสากล และขาดองค์การรับผิดชอบเรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่นโดยตรง (คณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, 2541) จะเห็นว่าปัญหาในการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการจัดการเรียนการสอนนั้นยังมีปัญหาอยู่มากที่จำเป็นต้องศึกษาเพื่อแก้ไขอย่างมาก

สำหรับจุดหมายหลักสูตรมัธยมศึกษาตอนต้น มุ่งปลูกฝังให้ผู้เรียนสามารถวิเคราะห์ปัญหาของชุมชนและเลือกแนวทางแก้ปัญหาให้สอดคล้องกับข้อจำกัดต่างๆ ให้มีทัศนคติที่ดีต่อสังคมที่พหุชนิต มีนิสัยรักการทำงานและมีความสามารถในการเลือกอาชีพที่เหมาะสมกับความถนัดและความสนใจของตนเอง อีกกระทั่งให้เข้าใจสภาพและการเปลี่ยนแปลงของสังคมในชุมชนสามารถเสนอแนวทางพัฒนาชุมชน.ภูมิปัญญาในการปฏิบัติตามบทบาทหน้าที่ในฐานะสมาชิกที่ดีของชุมชนตลอดจนอนุรักษ์และเสริมสร้างสิ่งแวดล้อม ศิลปวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับชุมชนของตน

(สำเนียง สร้อยนาคพงษ์, 2535) ดังนั้นการเรียนการสอนในระดับมัธยมศึกษาตอนต้นจึงควรนำเอาภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในวิชาศิลปะศึกษา เพราะภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับสิ่งแวดล้อมและศิลปวัฒนธรรมที่เกิดขึ้นในชุมชน

วิชาศิลปะศึกษาเป็นวิชาที่สร้างเสริมลักษณะนิสัยให้เด็กมีพฤติกรรมอันดีงามทางด้านศิลปะ ศิลปะศึกษาจึงเป็นวิชาสามัญที่ช่วยส่งเสริมให้เด็กได้พัฒนาในด้านต่างๆ โดยให้เด็กได้จัดกิจกรรมให้มีโอกาสสร้างสรรค์แก้ปัญหา และได้สัมผัสกับสภาพความเป็นจริง เพื่อเด็กจะได้ประสบการณ์ทางด้านสุนทรียภาพและการสร้างสรรค์ กระบวนการสร้างสรรค์จะช่วยให้เด็กมีพัฒนาการในด้านอารมณ์ สังคม สติปัญญา และความคล่องแคล่วว่องไวในการใช้ส่วนต่างๆ ของร่างกายให้สัมพันธ์กับความคิดและการแสดงออก (วิรัตน์ พิชญ์ไพญญ์, 2529)

การเรียนการสอนศิลปะศึกษากับชุมชนท้องถิ่นเป็นการเรียนที่ช่วยเสริมสร้างประสบการณ์ความรู้ และความอยากรู้อยากเห็นให้แก่ผู้เรียน อันนำไปสู่การเรียนการสอนในห้องเรียน (London, 1994) เช่นเดียวกับ Chapman (1978) ที่ได้กล่าวว่า ศิลปะศึกษาจะต้องสร้างความเข้าใจถึงความสำคัญของศิลปะที่มีต่อบุคคลและสังคม โดยมีเป้าหมายหลักสูตร คือ ตระหนักถึงมรดกทางศิลปะและตระหนักถึงบทบาทของศิลปะในสังคม และตรงตามหลักสูตรมัธยมศึกษาตอนต้น พ.ศ.2521 ฉบับปรับปรุง พ.ศ.2533 ที่มีจุดประสงค์ให้เห็นคุณค่าของศิลปะ มีความภาคภูมิใจในศิลปวัฒนธรรมไทย และรู้จักรักษาเพื่อมรดกสืบทอดต่อไป การนำภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้าสู่การเรียนการสอนวิชาศิลปะศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนต้นจึงเป็นสิ่งที่ควรปฏิบัติอย่างยิ่ง ซึ่งครูศิลปะศึกษาควรจะต้องสอดแทรกค่านิยม แนวคิด วิถีชีวิต ภูมิปัญญา และคตินิยมพื้นบ้านไทยในการเรียนการสอน (มะลิฉัตร เอื้ออานันท์, 2543) ภูมิปัญญาท้องถิ่นจึงมีความสำคัญอย่างมากในการส่งเสริมการเรียนรู้ของผู้เรียนให้เกิดสัมฤทธิ์ผลที่ดี ตามแนวคิดและปรัชญาทางศิลปะศึกษา

ภูมิปัญญาท้องถิ่นสะสมขึ้นมาจากประสบการณ์ชีวิต สังคม และในสิ่งแวดล้อมที่แตกต่างกัน แล้วถ่ายทอดสืบต่อกันมาเป็นวัฒนธรรม (ประเวศ วะสี, 2534) ดังนั้น ภูมิปัญญาท้องถิ่นเกี่ยวกับศิลปะในที่นี้ จึงเป็นเรื่องเกี่ยวข้องกับงานศิลปกรรมท้องถิ่นหรืองานช่างศิลปกรรม เนื่องจากมีความเกี่ยวเนื่องสัมพันธ์กับวัฒนธรรมอย่างแน่นแฟ้น อีกทั้งศิลปะและวัฒนธรรมยากที่จะแยกจากกันอย่างเด็ดขาดได้ เพราะศิลปะก็เป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรม (สาร สารทัศนานันท์, 2543) ศิลปกรรมท้องถิ่นมีลักษณะเป็นงานช่างฝีมือหรือช่างศิลป์ ผลงานศิลปะใช้วัสดุพื้นถิ่นในการประดิษฐ์สร้าง ซึ่งมีองค์ประกอบสำคัญ คือ ความคิด ฝีมือ ความเรียบง่าย ประโยชน์ใช้สอยและความงามบนพื้นฐานของธรรมชาติแวดล้อม สังคม ขนบธรรมเนียมประเพณีและความเชื่อ ศิลปกรรมท้องถิ่นจึงมีความหมายต่อการดำรงชีวิต และมีคุณค่าต่อการบำรุงขวัญ เป็นศิลปะ

กรรมที่มีการศึกษาและสืบสานที่เป็นในเชิงวัฒนธรรม (มโน พิสุทธิรัตนานนท์, 2539) หรือที่เรียกกันว่างานศิลปะพื้นบ้านนั่นเอง ซึ่ง วุฒิ วัฒนสิน (2541) สรุปว่าศิลปะพื้นบ้าน นอกจากจะสนองตอบความต้องการของมนุษย์ทางด้านจิตใจ เมื่อได้สัมผัสกับความงามแล้ว จุดเด่นของศิลปะพื้นบ้าน คือ การตอบสนองความต้องการของมนุษย์ทางด้านร่างกาย เมื่อนำมาใช้สอยในชีวิตประจำวัน

สามจังหวัดชายแดนภาคใต้ คือ ปัตตานี ยะลา และนราธิวาส เป็นจังหวัดที่ตั้งอยู่ตอนใต้ของประเทศไทย โดยยะลาและนราธิวาสมีพรมแดนติดต่อกับประเทศมาเลเซีย มีประชากรส่วนใหญ่นับถืออิสลามและใช้ภาษามลายูในการติดต่อสื่อสารประจำวัน จึงแตกต่างไปจากชาวไทยส่วนใหญ่ของประเทศ และชาวไทยมุสลิมในแถบนี้ น่าที่จะมีศิลปกรรมอันได้รับอิทธิพลจากศาสนาอิสลามมากมาย เช่น ด้านสถาปัตยกรรมและจิตรกรรม ศิลปกรรมเหล่านี้จึงกระจัดกระจายอยู่โดยเฉพาะในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้น่าที่จะมีสถาปัตยกรรมและจิตรกรรมไทยเป็นอันมาก เพราะชาวไทยมุสลิมในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ได้สร้างผลงานศิลปะไว้มากมาย (ดลมนรจ์ บากา และคณะ, ม.ป.ป.) และสำหรับศิลปวัฒนธรรมประเพณีที่เป็นเอกลักษณ์ของภาคใต้นั้น ได้แก่ เรือกอและ เครื่องจักสานภาคใต้ตอนล่าง บ้านเรือนคนไทยมุสลิม เครื่องปั้นดินเผาบ้านสี่ห้อง ห่อ จ.สงขลา และโรงหม้อไห บ้านโรงอ่าง จ.ปัตตานี (ประกอบ ใจมัน, 2539) และศิลปะพื้นบ้านอันเป็นเอกลักษณ์ในจังหวัดชายแดนภาคใต้นั้น ได้แก่ ผ้าปาเต๊ะหรือบาติก เรือกอและ อักษรประดิษฐ์ ถ้วยชามเครื่องใช้ เครื่องทองเหลือง กรงนกเขา กฤษ ลวดลายตกแต่งบ้านผลิตภัณฑ์ จักสาน ผ้าทอ หนังตะลุง หมวกกาปีเยาะ เป็นต้น (สำนักงานพาณิชย์จังหวัดปัตตานี, 2543) และพบว่าได้มีการนำงานศิลปหัตถกรรมพื้นบ้าน เช่น เรือกอและ ผ้าบาติก และกฤษ นั้น มาบูรณาการใช้ในการจัดการเรียนการสอนในวิชาศิลปศึกษาในโรงเรียนมัธยมศึกษาตอนต้นอีกด้วย

ปัญหาการจัดการศึกษาในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ พบว่าจากรายงานผลการวิจัยโครงการวิจัยและวางแผนเพื่อพัฒนาการศึกษาในจังหวัดปัตตานี ได้วิเคราะห์ถึงสาเหตุที่ทำให้ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนต่ำนี้มาจากสาเหตุสำคัญ คือ ขาดสื่อการเรียนการสอน ครูไม่พบชั้นเรียน เด็กยากจน ครูไม่สอนให้ครบตามหลักสูตร ผู้ปกครองไม่สนับสนุนการเรียนของเด็ก เด็กขาดความพร้อมทางภาษา ขาดการกระตุ้นให้สนใจในการเรียน ขาดครูที่มีความถนัดในเฉพาะวิชา วัฒนธรรมไม่เอื้ออำนวยต่อการเรียนการสอน สุขภาพอนามัยของเด็กไม่เอื้ออำนวยต่อการเรียน เด็กขาดความอบอุ่นจากครอบครัว และขาดการนิเทศควบคุมผลการเรียน (วรสุดา ขวัญสุวรรณ, 2539)

นอกจากนี้ ชัยวัฒน์ ผดุงพงษ์ (2543) ยังได้อธิบายถึงปัญหาการจัดการศึกษาในจังหวัดชายแดนภาคใต้ จากการศึกษาของสำนักพัฒนาการศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม เขตการศึกษา 2 ซึ่งทำการศึกษาในปี 2536 โดยพบว่าปัญหาการศึกษาของนักเรียนไทยมุสลิมมีอยู่หลายประการ ดังนี้ คือ

1. การไม่เห็นคุณค่าและประโยชน์ตอบแทนจากการใช้ภาษาไทยรวมทั้งการพูดภาษาไทยเป็นภาษาที่สอง ทำให้พูดไม่สันทัดเกิดความละอายไม่กล้าพูด ทำให้การเรียนไม่มีประสิทธิภาพและเกิดความเบื่อหน่าย
2. ประชาชนบางส่วนเข้าใจผิดว่า การเรียนวิชาทั่วไปที่ใช้ภาษาไทยจะเป็นบาป เพราะภาษาไทยเป็นภาษาของพุทธศาสนา มุสลิมไม่ควรปฏิบัติ ทำให้มีความหลงเชื่อ และไม่นิยมส่งบุตรหลานเข้าเรียนในโรงเรียนของรัฐบาล
3. การเรียนการสอนในโรงเรียนของรัฐบาล จัดกิจกรรมบางอย่างที่ขัดแย้งกับความเชื่อของศาสนาอิสลาม
4. การศึกษาที่จัดขึ้นไม่ตอบสนองของความต้องการทั้งทางด้านจิตใจและทางกายของชาวไทยมุสลิม
5. ผู้ปกครองมีปัญหาเศรษฐกิจ จึงให้บุตรหลานออกจากโรงเรียนเพื่อช่วยครอบครัวเมื่อจบการศึกษาภาคบังคับ ซึ่งบางครั้งเด็กและเยาวชน ต้องติดตามผู้ปกครองไปประกอบอาชีพยังประเทศมาเลเซีย

จากข้างต้นปัญหาทางด้านการศึกษาในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ดูจะเรื้อรัง มีปัญหาค่อนข้างมาก มีความจำเพาะด้านปัญหาเฉพาะถิ่นค่อนข้างแตกต่างจากภูมิภาคอื่นๆ ในประเทศไทย ซึ่งปัญหาเหล่านี้ส่งอิทธิพลต่อการจัดการเรียนการสอนให้ผู้เรียนมีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนที่ต่ำและไม่พัฒนาเท่าที่ควร

ในส่วนของข้อมูลจากครูศิลปศึกษาที่ร่วมอบรมเชิงปฏิบัติการ เรื่อง “การจัดการเรียนการสอนศิลปศึกษาตาม พรบ.2542” จัดโดยแผนกวิชาศิลปศึกษา ภาควิชาการศึกษา มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี เมื่อวันที่ 2-4 สิงหาคม 2544 พบว่าครูศิลปศึกษามีการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านศิลปะพื้นบ้านที่ปรากฏในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ เช่น เรือกอและ ผ้าบาติก และการทำกริช เป็นต้น มาใช้ในการเรียนการสอนในวิชาศิลปศึกษา ได้แก่ ศิลปะกับชีวิต จิตรกรรม ประติมากรรม การออกแบบ และศิลปะพื้นบ้าน เป็นต้น และในการเรียนการสอนมีการเชิญปราชญ์ท้องถิ่นมาสอนในโรงเรียนบางครั้งเฉพาะหัวเรื่อง มีการส่งนักเรียนไปฝึกปฏิบัติหรือเรียนกับปราชญ์ท้องถิ่นเป็นบางครั้งเนื่องจากสื่อวัสดุนั้นมีไม่เพียงพอ และพบว่าครูไม่นำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการเรียนการสอนจริงจังและหลากหลายเท่าที่ควร

ข้อมูลจากบริเวณสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ดังกล่าวนี้ ได้บ่งชี้ให้เห็นปัญหาหลายประการ ดังนั้นจากหลักการ แนวคิด ข้อมูล ทฤษฎี เอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ผู้วิจัยจึงเห็นถึงความสำคัญในการพัฒนาการเรียนการสอนในระดับท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นโดยทำการศึกษาหาข้อมูลพื้นฐานต่างๆ จากผู้บริหาร ครูศิลปศึกษา และปราชญ์ท้องถิ่น เพื่อให้เข้าใจปัญหาที่เกี่ยวข้องกับการจัดการเรียนการสอนวิชาศิลปศึกษาโดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในโรงเรียนมัธยมศึกษาตอนต้น สังกัดกรมสามัญศึกษา ในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ ซึ่งจะเกี่ยวข้องกับเรื่องดังนี้

1. การบริหารการจัดการเรียนการสอนโดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น : ผู้บริหาร
 - 1.1 นโยบาย
 - 1.2 การดำเนินงาน
 - 1.3 ผลการดำเนินงาน
2. การจัดการเรียนการสอนโดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น : ครูศิลปศึกษา
 - 2.1 จุดประสงค์การเรียนการสอน
 - 2.2 การเรียนการสอน
 - 2.3 การวัดและประเมินผล
3. การมีส่วนร่วมในการจัดการเรียนการสอนโดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น : ปราชญ์ท้องถิ่น
 - 3.1 การจัดทำหลักสูตรร่วมกับโรงเรียน
 - 3.2 การวางแผนการจัดการเรียนการสอนร่วมกับผู้สอน
 - 3.3 การถ่ายทอดความรู้และประสบการณ์ให้กับผู้เรียน
 - 3.4 ผลเกี่ยวกับการสอนโดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น

โดยคาดหวังว่าข้อมูลที่ได้จากการศึกษาจะสามารถนำไปใช้เป็นแนวทางในการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นต่อไป ซึ่งจะส่งผลอันดีต่อการจัดการเรียนการสอนวิชาศิลปศึกษาโดยตรง อันเป็นการสอดคล้องกับพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 ที่มีหลักการสำคัญ คือ ต้องกระจายอำนาจให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาเพื่อให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ในเรื่องที่ต้องการศึกษา และเหมาะสมกับสภาพสังคม เศรษฐกิจ ของชุมชนนั้นๆ ซึ่งจะเป็นแนวทางที่จะนำไปสู่ความเข้มแข็งของชุมชนต่อไป

วัตถุประสงค์การวิจัย

เพื่อศึกษาปัญหาการจัดการเรียนการสอนวิชาศิลปศึกษาโดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น ในโรงเรียนมัธยมศึกษาตอนต้น สังกัดกรมสามัญศึกษา ในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้

ขอบเขตของการวิจัย

1. การวิจัยครั้งนี้มุ่งศึกษาปัญหาในการจัดการเรียนการสอนวิชาศิลปศึกษาโดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น ในโรงเรียนมัธยมศึกษาตอนต้น สังกัดกรมสามัญศึกษา ในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ อันได้แก่ ปัตตานี ยะลา และนราธิวาส ซึ่งเป็นจังหวัดที่มีอาณาเขตติดกัน มีลักษณะภูมิประเทศ ภูมิอากาศ เศรษฐกิจ สังคม ศาสนา ศิลปวัฒนธรรมประเพณี อันเป็นเอกลักษณ์และมีความคล้ายคลึงซึ่งกันและกันในกลุ่มสามจังหวัด
2. กลุ่มตัวอย่างประชากรในการวิจัย แบ่งออกเป็น 3 กลุ่ม คือ
 - 2.1 ผู้บริหารโรงเรียน คือ ผู้อำนวยการโรงเรียนหรือผู้ช่วยผู้อำนวยการโรงเรียนในโรงเรียนมัธยมศึกษาตอนต้น สังกัดกรมสามัญศึกษา ในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้
 - 2.2 ครูศิลปศึกษา ระดับมัธยมศึกษาตอนต้น สังกัดกรมสามัญศึกษา ในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้
 - 2.3 ประชาชนท้องถิ่น ศิลปินพื้นบ้าน หรือครูช่าง ซึ่งมีประสบการณ์ทางศิลปะพื้นบ้าน และมีส่วนร่วมในการจัดการเรียนการสอนวิชาศิลปศึกษาในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้

ข้อตกลงเบื้องต้น

ในการเก็บข้อมูลครั้งนี้ ถือว่าผู้ตอบแบบสอบถามและสัมภาษณ์ ตอบตามความเป็นจริงทุกประการ

ข้อจำกัดของการวิจัย

ประชาชนท้องถิ่นในที่นี้ คือ ประชาชนท้องถิ่นซึ่งมีประสบการณ์และมีส่วนร่วมในการจัดการเรียนการสอนวิชาศิลปศึกษาโดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ ดังนั้นในการวิจัยนี้จำนวนของประชาชนท้องถิ่นที่ให้สัมภาษณ์ในแต่ละจังหวัดจึงมีจำนวนไม่เท่ากัน

คำจำกัดความที่ใช้ในการวิจัย

1. ภูมิปัญญาท้องถิ่น หมายถึง องค์ความรู้ความสามารถของชาวบ้านที่สั่งสม สืบทอดกันมาอันเป็นศักยภาพหรือความสามารถที่จะใช้แก้ปัญหา ปรับตัว เรียนรู้ และมีการสืบทอดไปสู่คนรุ่นใหม่หรือคือแก่นของชุมชน ที่จรรโลงชุมชนให้อยู่รอดจนถึงปัจจุบัน โดยเน้นที่งานศิลปะพื้นบ้าน
2. ปัญหาการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น หมายถึง อุปสรรคหรือปัญหาที่ทำให้การจัดการเรียนการสอนโดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น ในวิชาศิลปศึกษาไม่ประสบผลสำเร็จ
3. การจัดการเรียนการสอนวิชาศิลปศึกษา หมายถึง การจัดประสบการณ์ต่างๆ ให้ผู้เรียนเพื่อให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ตามวัตถุประสงค์ในรายวิชาทางทัศนศิลป์ในกลุ่มวิชาศิลปศึกษาที่เปิดสอนในระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น เป็นวิชาบังคับและเลือกเสรีในกลุ่มวิชาพัฒนาบุคลิกภาพ ตามหลักสูตรมัธยมศึกษาตอนต้น พ.ศ.2521 (ฉบับปรับปรุง 2533) ในด้านต่างๆ ดังนี้คือ จุดประสงค์การเรียนการสอน การเรียนการสอน และการวัดและประเมินผล
4. สามจังหวัดชายแดนภาคใต้ หมายถึง จังหวัดปัตตานี ยะลา และนราธิวาส ซึ่งเป็นจังหวัดที่มีอาณาเขตติดกัน มีลักษณะภูมิประเทศ ภูมิอากาศ เศรษฐกิจ สังคม ศาสนา วัฒนธรรม ศิลปวัฒนธรรมประเพณี อันเป็นเอกลักษณ์และมีความคล้ายคลึงซึ่งกันและกันในกลุ่มสามจังหวัด

วิธีดำเนินการวิจัย

ในการวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงสำรวจ โดยศึกษาจากประชากรทั้งหมด 48 โรงเรียน โดยมีกลุ่มตัวอย่างประชากร คือ ผู้บริหารจำนวน 16 คน ครูศิลปศึกษา จำนวน 36 คน และจากปราชญ์ท้องถิ่นซึ่งมีส่วนร่วมในการจัดการเรียนการสอนวิชาศิลปศึกษาจำนวน 7 คน ในเรื่องปัญหาการจัดการเรียนการสอนวิชาศิลปศึกษาโดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น ในโรงเรียนมัธยมศึกษาตอนต้น สังกัดกรมสามัญศึกษา ในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ โดยมีขั้นตอนการดำเนินการวิจัยตามลำดับขั้นตอนดังต่อไปนี้

1. การศึกษาข้อมูลเบื้องต้น
 - 1.1 ศึกษาค้นคว้าจากหนังสือ ตำรา วารสาร สิ่งพิมพ์ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการจัดการเรียนการสอนโดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น
 - 1.2 ศึกษาหลักสูตรศิลปศึกษาระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น พุทธศักราช 2521 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ.2533)

1.3 ศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับสภาพของภูมิปัญญาท้องถิ่นและการจัดการเรียนการสอนโดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น ในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ จากหนังสือ เอกสาร บทความ การสอบถาม และการสัมภาษณ์

2. กลุ่มตัวอย่างประชากร

ในการวิจัยนี้มีกลุ่มตัวอย่างประชากรในการวิจัย คือ ผู้บริหาร ครูศิลปศึกษา และประชาชนท้องถิ่น ระดับมัธยมศึกษาตอนต้น สังกัดกรมสามัญศึกษา ในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้

3. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ใช้แบบสอบถามและแบบสัมภาษณ์ เป็นเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูล จำนวน 3 ชุด โดยแบ่งเป็นแบบสอบถามสำหรับผู้บริหารและครูศิลปศึกษา อย่างละ 1 ชุด รวมจำนวน 2 ชุด และแบบสัมภาษณ์สำหรับประชาชนท้องถิ่น 1 ชุด เกี่ยวกับปัญหาการมีส่วนร่วมในการจัดการเรียนการสอนวิชาศิลปศึกษาโดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นของประชาชนท้องถิ่น ในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ โดยมีขั้นตอนดังนี้

3.1 ศึกษาข้อมูลเบื้องต้นจากเอกสาร งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง และแหล่งข้อมูลต่างๆ

3.2 นำโครงร่างเครื่องมือที่สร้างเสร็จแล้ว มาตรวจสอบแก้ไขเพิ่มเติมจากอาจารย์ที่ปรึกษา

3.3 นำไปให้ผู้ทรงคุณวุฒิ จำนวน 4 ท่าน ตรวจสอบพิจารณาความตรงด้านเนื้อหาและโครงสร้าง

3.4 นำเครื่องมือที่ผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบพิจารณาแล้ว มาปรับปรุงแก้ไข แล้วให้อาจารย์ที่ปรึกษาตรวจสอบอีกครั้งหนึ่ง

3.5 นำแบบสอบถามไปทดลองใช้ (Try-out) เพื่อความเที่ยง (Reliability) ของแบบสอบถาม โดยใช้โปรแกรมสำเร็จรูป SPSS / PC+

4. การเก็บรวบรวมข้อมูล

4.1 ข้อมูลแบบสอบถาม ผู้วิจัยนำส่งด้วยตนเอง และส่งทางไปรษณีย์ ในการเก็บรวบรวมข้อมูลและในบางส่วนผู้วิจัยเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยตนเอง

4.2 ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ ผู้วิจัยเดินทางไปสัมภาษณ์ด้วยตนเอง

5. การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูลนำข้อมูลที่ได้จากแบบสอบถาม แบบตรวจสอบรายการ (Check-list) วิเคราะห์โดยใช้แจกแจงความถี่ ร้อยละ แล้วนำเสนอในรูปตารางประกอบความเรียง ส่วนแบบสอบถาม แบบมาตราส่วนประมาณค่า (Rating Scale) วิเคราะห์จากค่าเฉลี่ยแล้วจึงหาค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (S.D.) ส่วนข้อมูลแบบสอบถามปลายเปิดนั้น แจกแจงความถี่ แล้วนำเสนอใน

รูปตารางประกอบความเรียง และในส่วนของแบบสัมภาษณ์ทำการวิเคราะห์ข้อมูลแล้วมานำเสนอ
ในรูปตารางประกอบความเรียง

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. เพื่อเป็นแนวทาง ในการจัดการเรียนการสอนวิชาศิลปะศึกษาโดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น
ในโรงเรียนมัธยมศึกษา สังกัดกรมสามัญศึกษา ในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้
2. ข้อมูลที่ได้สามารถเป็นแนวทางและประโยชน์ต่อผู้บริหารโรงเรียน ครูผู้สอนศิลปะ
ศึกษาและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในการที่จะนำข้อมูลเหล่านี้ไปพัฒนาการจัดการเรียน
การสอนศิลปะศึกษา ให้สอดคล้องกับสภาพและความต้องการของท้องถิ่น